

Mescid-i Nebevî Kütüphanesindeki Türk Müelliflere Ait Yazma Eserler

Dr. Ömer YILMAZ*

Özet

Bu çalışmada, Mescid-i Nebevî Kütüphanesinde bulunan Türk müelliflere ait muhtelif sahalardaki el yazma eserler hakkında bilgi verilmiştir. Bu eserlerden bazılarının biyografik kaynaklarda yer almaması çalışmanın değerini bir kat daha arttırmaktadır. Her ne kadar söz konusu edilen eserlerin çoğu Ülkemizde neşredilmiş ise de neşredilmeyenler de vardır. Böyle bir araştırmayı, ilmî çalışma yapmak isteyenlere yardımcı olmak ve ilim dünyasına katkı sağlamak amacıyla yaptık.

Anahtar Kelimeler: Mescid-î Nebevî, Türk Müellifler, Yazma Eserler.

Abstract

In this study, the information was given regarding handwriting manuscripts in different fields, which belong to Turkish writers that are already in the library of Masjid Nabawi. The missing of citation of some of these manuscripts in current books makes our study more valuable one more time. Most of the these books we mentioned here, they were published in their original language. But there are some manuscripts that were not published. The purpose of this study is to make it easier for all researchers and a contribution to world science.

Key Words: Masjid Nabawi, Turkish Writers, Handwriting Manuscriptures

Ülkelerin en değerli kültür varlıkları arasında yer alan, bilim, sanat ve kültür araştırmalarında en otantik kaynaklardan olan yazmalar, el ile yazılarak meydana getirilmiş eserlerdir.

Papirüsten deriye, pamuk levhadan kâğıda kadar uzanan bu yolda konumuz, kâğıt üzerine el ile yazılan eserlerdir. Hiç şüphesiz yazma eserler (mahtût), basma eserler (matbu) gibi birbirinin aynısı değildir. Çoğu kez ayrı ayrı kişiler tarafından tek tek yazılarak çoğaltıldıkları için, her biri bazen bilerek, bazen de bilmeyerek atlama, ilâve veya herhangi bir kelimenin yanlış okunarak yazıya geçirilmesi dolayısıyla farklılıklar arz etmektedir.

Geçmişteki sağlam köklerinden beslenerek geleceğe hazırlanması gereken genç akademisyenler, ilim ve fikir dünyamıza bu manada köprü olacak çok sayıdaki el yazma eserlerini kütüphane raflarından alarak gün yüzüne çıkarmak durumundadır. İşte bunlardan biri de Suudi Arabistan topraklarında bizim insanımıza ait olan el yazmalarıdır.

* Diyanet İşleri Başkanlığı.

Bilindiği gibi Hicaz bölgesi uzun yıllar Türk hâkimiyeti altında kalmıştır. Bu gerçekten hareketle halen bu topraklarda bulunan kütüphanelerde çok sayıda Türk müellife ait nadide el yazma eserleri bulunmaktadır. Medine'deki Arif Hikmet Bey Kütüphanesi bunların başında gelmektedir. Bu kütüphanenin müdürlüğünü de uzun süre Medine'de ikamet eden ve aslen Konyalı olan merhum şâir Ali Ulvi Kurucu Bey yürütmüştür. Ancak ne var ki ilk inşası Mescid-i Nebevî'nin kıble istikametinde olan bu kütüphane, mescit genişletmesi nedeniyle buradan kaldırılmıştır. Günümüzde bu kütüphane varlığını şu anda mescidin Batı istikametinde bulunan Melik Abdülaziz Kütüphanesi içinde bir bölüm şeklinde devam ettirmektedir.

Arif Hikmet Bey (ö.1275/1859) tarafından tesis edilen bu kütüphane Arap yazarlara göre de dönemin en büyük ve en zengin kütüphane özelliğini taşımaktadır.¹ Kütüphanede Hatravi'ye göre 4.718, bir başka tasnife göre ise 4.373 adet yazma eser bulunmaktadır.² Halen Arif Hikmet'in de içinde bulunduğu Melik Abdülaziz Kütüphanesi Genel Müdürlüğü görevini yürüten Dr. Abdurrahman el-Müzeynî bana, kütüphanede şu an bile çok kıymetli yazma eserlerin bulunduğunu söylemiştir. Müdür, bir kısmının ismi halen bu kütüphanede zikredilmekle birlikte, bilinmeyen bir sebepten dolayı Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesine nakledildiğini ve bunların birer nüshasının resmi bir yazı ile İstanbul'dan talep edildiğini de ifade etmiştir.

Bunları anlatmadaki amacımız, Türk milleti olarak bu topraklarla olan kültürel ilişkimizin mazisinin çok eskilere dayandığını ifade etmek ve halen bu ilişkinin devam ettiğini bildirmektir. O nedenle bu ülke kütüphanelerinde Türk müelliflere ait daha çok araştırılması gereken nice el yazma eserleri bulunmaktadır.

İşte biz de, hac görevimizin uzun süreli olmasını da fırsat bilerek Mescid-i Nebevî Kütüphanesinde Türk müelliflere ait bulunan yazma eserlerin bir fihristini çıkartmak istedik. Bu çalışmayla, her ne kadar burada söz konusu edilen eserlerin çoğu Ülkemizde neşredilmiş ise de, neşredilmeyenlerin olduğunu görerek, bunların ilim dünyasına kazandırılmasını arzuladık. Bu küçük ancak meşakkatli çalışmamızda, Osmanlı dönemi sınırları dâhilinde doğan Türk asıllı müelliflerden öte, bugünkü Anadolu sınırları içinde doğan müellifler esas alınmıştır.

Mescid-i Nebevî Kütüphanesi (el-Mektebetü'l-Mescid-i'n-Nebeviyyi's-Şerif) Mescidin içerisinde Kuvey kısmı istikametinde ve Hz. Osman kapısı yanındadır. Kütüphane üç kattan oluşmaktadır. Birinci katta okuma salonu, ikinci katta güncel kitaplar, üçüncü katta ise yazmalar bulunmaktadır. Kütüphanenin kapsamı, kuruluşu ve içindeki kitap adedi hakkında doyurucu bir bilgi elde edemedik. Bu bilgi edineme sebeplerinden biri orada çalışanların "Hazine" dedikleri el yazma eserlerin bulunduğu odaya kimseyi sokmamalarıdır. Hatta kendileri Türkçe olduğu için bazı eserlerin içeriğini ve yazarını doğru algılayamadıklarından tasnif

¹ Bilal Kemikli, *Şair Seyhülislam Arif Hikmet Beyefendi, Hayatı-Eserleri-Şiirleri*, MEB Yayınları, Ankara 2003, s. 88.

² Kemikli, a.g.e, s. 87-91.

etmede zorlandıklarını söylemişlerdir. Üstelik Suudi Arabistan'da bizim anladığımız manada sistemli bir çalışma ve tasnif henüz oturmamıştır. Bununla beraber tüm eserlerin mikrofilmlerinin hizmete sokulduğu ve bunları almanın çok fazla bürokratik bir engelle takılmadığı sevinilecek bir husustur.

Kütüphanenin üçüncü katındaki (el-Kısmu'l-Mahtûtât) bölümünde kırk yedi Türk müellifine ait altmış üç kitap mevcuttur. Bu eserlerden sadece bir kağı ya müellifi ya da konusu tam tespit edilemediğinden tasnif numarası alamamıştır. Burada verdiğimiz tasnif, kütüphane katalogundaki tasnif dikkate alınarak yapılmıştır. O nedenle kolaylık olması açısından bu tasnifin Arapça söyleniş biçimini de ilave ettik. Yine isimlerin önündeki nisbeler de fihristteki alfabetik sıralamaya göre verilmiştir.

Ancak okuyucunun bir konuda bilgi sahibi olması gerekir. O da, Suudi Arabistan'da tasavvuf, felsefe ve kelam anabilim dallarına ait kitapların bu adlar altında bulunmamasıdır. Tasavvuf ile kelam üniversitelerde³ ders olarak dahi okutulmadığından, bunlarla ilgili kitapları bu isimler altında aramak mümkün değildir. O nedenle, mezkûr ilim dallarıyla ilgili eserler, bunlara yakın "vaaz, nasihat, tezkiyetü'n-nefs, ahlak ve akâid" gibi kavramlar altında değerlendirilmiştir. Bu ülkenin kütüphane, kitapevi ve bibliyografik özellik taşıyan eserlerinden istifade edilmek isteniyorsa, okuyucunun alternatif isimlerden haberdar olması gerekir.

Yazma eserleri kütüphane yetkilileri tarafından çıkartılan el yazma eserler fihristi ile⁴ bunların bulunduğu odaya bizzat girerek tespit etmeye çalıştık. Kütüphaneden faydalanmak isteyenlere kolaylık sağlamak amacıyla tespitini yaptığımız eserlerin satır sayıları, kütüphane demirbaş kayıt numaraları, hattı, müellifin ismi, ölüm tarihleri, eserin adı, varsa müstensih ile istinsah tarihi ve varak sayısını sıraladık. Mevzu bahis eserin ilgili müellife ait olup olmadığının teyidini ise biyografi kitaplarından karşılaştırmak suretiyle yaptık. Ancak bazı eserlerin kaydına kaynaklarımızda rastlayamadık. Aslında bu durum çalışmanın önemini bir kat daha arttırmaktadır.

A-Tarih-Terâcim-Ensâb (et-Târih ve't-Terâcim ve'l-Ensâb)

1-Mevlevîzâde Ahmed b. Mahmud, *Târihu Ehl-i Buhâra mine'l- Ulemâ ve'l- Küberâ ve'l- Meşâyih*, Müstensih: Abdurrahman Hoca, ta'lik, Arapça, 22 v., 12x19, 20 st., Kayıt No: 80/184.

2-Ebu'l-Mekârim Muhammed b. Mustafa el -Malatyavî, (ö.1148/1735), *Târihu Râşid*, Müstensih: Hasan b. Ahmed İstanbûlî,

³ Mustafa Kara, *Metinlerle Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, Sır Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 263.

⁴ Komisyon, *Fihrisü Mahtûtât Mektebet Mescid en-Nebeviyyi's-Şerif*, Medine 1421.

İstinsah tarihi: 1143/1730, nesih, Türkçe, 683 v., 19x30, 31 st., Kayıt No: 900/16.⁵

B-Akîde (el-Akîde)

1-er-Rûmî, Ahmed b. Muhammed el-Manisâvî, (ö.939/1532?), *Şerhu Fıkhî'l- Ekber li Ebî Hanîfe*, Müstensihî bilinmiyor, İstinsah tarihi: 1125/1713), ta'lik, Arapça, 28 v., 15x19, 17 st., Kayıt No: 214/28.⁶

2-Birgivî, İmam⁷, *Ziyâretu'l- Kubûr eş-Şer'iyye ve's- Şirkiyye*, Müstensihî bilinmiyor, sülûs, Arapça, 10 v., 16x21, 29 st., Kayıt No: 80/59 (5)⁸

3-Akvalizâde, Ahmed Nakşibendî (ö.1168/1754), *Şerhu Elfâzî'l- Küfr li Bedri'r- Reşîdî*, Müstensihî bilinmiyor, ta'lik, Arapça, 68 v., 13x20, 25 st., Kayıt No: 214/13.⁹

4-Akkirmânî, Muhammed b. Mustafa Hâmid el-Kefevî (ö.1174/1760), *İkdu'l-Leâli fi Beyâni İlmihî Teâla bi Gayri'l-Mütenâhî*, Müstensihî bilinmiyor, nesih, Arapça, 15x20, 23 st.¹⁰

5-Bâbertî, Ekmeleddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Mahmûd (ö.786/1384), *el-İrşâd Şerhu Fıkhî'l- Ekber el-Mensûb li Ebî Hanîfe*, Müstensihî bilinmiyor, Arapça, 26 v., 15x21, 23 st., Kayıt No: 80/75(10).¹¹

6-er-Rûmî, İbrahim Nâzır el-Edirnevî, (ö.895/1489?), *Mu'cizâtü'l- Enbiyâ*, Müstensihî bilinmiyor, nesih, Türkçe, 64 v., 15x22, 15 st. Kayıt No: 218/17.

7-Kahvecî, Muhyiddin Abdullah Muhammed b. Süleyman b. Sad er-Rûmî (ö.879/1474), *el-Envâr fi Ulûmi'd-Tevhîd Ellezî Hüve Eşrefu'l-Ulûmi*

⁵ *Târihu Râşid*, Nâimâ Tarihi'ne zeyl olarak beş cilt halinde yazılmış ve 1282/1865 yılında basılmıştır. Eser bir Osmanlı tarihi olup 1071/1661-1134/1730 yılları arasında geçen olaylardan bahsetmektedir. (Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2000, III/ 55.)

⁶ Ebu'l-Müntehâ Ahmed b. Muhammed el-Manisavî tarafından şerh edilen bu eserin telifi 930/1532'dir. Eser, 1314/1896 yılında Kazan'da, 1306/1888 yılında ise Delhi'de basılmıştır. (Bkz. Halim Sabit Şıbay, "Ebû Hanîfe", *İA*, Eskişehir 1997, IV/ 20-28.)

⁷ "Birgîlî" diye de bilinen İmam Birgîvî (ö.981/1573) çeşitli sahalarda eser veren büyük bir Türk âlimidir. Bidat ve hurafelere karşı çıkmasıyla tanınır. Ancak tasavvuf düşmanı olarak itham edilmesi isabetli değildir. Arap grameri, tasavvuf, ahlak, fıkıh, akâid, tefsir, kıraat ve hadis sahalarında çok sayıda eser kaleme almıştır. (Bkz. Emrullah Yüksel "Birgîvî", *DİA*, İstanbul 1992, VI/ 191-194.)

⁸ Kitap, yedi risale ile birlikte bir külliyyât halinde 1280/1863 yılında İstanbul'da basılmıştır.

⁹ Kefîr konusuna genel bir bakışla birlikte müstakil olarak küfür lafızlarına tahsis edilen risaleler de vardır. Daha çok Hanefî Osmanlı âlimlerince yazılan bu risalelerin en meşhuru Bedr er-Reşîd Muhammed b. İsmail'in "*Risâle fi Elfâzî'l-Küfr*" adlı eseridir. (Ahmet Saim Kılavuz, "Elfâz-ı Küfür", *DİA*, İstanbul 1995, XI/26-27) Müellif tarafından yapılan şerh de bu eser üzerindedir.

¹⁰ Akkirmânî kadılık görevinde bulunmuştur. (Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., I/ 214.)

¹¹ Bâbertî (Bayburtlu) tanınmış Hanefî fakihidir. Müellifin kırk civarında eseri bulunmaktadır. Matbu olmayan eserlerinden biri de budur. (Arif Aytekin, "Bâbertî", *DİA*, İstanbul 1991, IV/377-378.)

ve'l-Ahbâr, Müstensih bilinmiyor, kûfi, Arapça, 18 v., 14x19, 21 st., Kayıt No: 80/163(6).¹²

8-İbn Kemal Paşa, Şemseddin Ahmed b. Süleyman (ö.940/1533), *Risâletü fî Tahkîki Efdaliyyeti'n-Nebiyi Aleyhi's-Selâm*, Müstensih bilinmiyor, ta'lik, Arapça, 5 v., 13x19, 21 st., Kayıt No: 80/58(8).¹³

C-Tefsir (et-Tefsîr)

1-Gözübüyükzâde, İbrahim b. Muhammed el-Kayserî (ö.1253/1837), *Tefsîru Cüz-i Amme Yetesâelûn*, Müstensih: İbrahim Samî, İstinsah tarihi: 1215/1800, nesih, Arapça, 60 v., 17x23, 23 st.¹⁴

2-Minkârizâde, Yahya b. Ömer el-Alâi er-Rûmî, (ö.1088/1677), *Tefsîru Tibyân*, Müstensih bilinmiyor, ta'lik, Arapça kısmen Türkçe, 662 v., 20x32, 35 st., Kayıt No: 212/49.¹⁵

D-Hadis (el-Hadîs)

1-Birgivî, İmam, *el-Erbaûne Hadisi'n-Nebeviyye*, Müstensih bilinmiyor, nesih, Arapça, 3 v., 14x18, 21 st., Kayıt No: 80/42.¹⁶

2-Birgivî, İmam, *Şerhu'l-Erbaûne'l-Birkiviyye*, Müstensih: Muhammed Tayyib b. Kâmilzâde, İstinsah tarihi: 1281/1864, ta'lik, Arapça, 173 v., 15x22, 23 st., Kayıt No: 213/31.

E-Hanefi Fıkı (el-Fıkhu'l-Hanefî)

1-er-Rûmî, İbn İsfendiyâr Ebu'l-Hasan b. Beyâzîd, (ö.862/1457), *Hulviyyât eş-Şâhi fi'l-Furû'*, nesih, Türkçe, 257 v., 22x30, 21 st., Kayıt No: 217,1/12.

¹² Ebû Abdullah Kâfiyecî Bergama'da doğdu. Kırk kadar eser sahibidir. Ancak bu kitap Bursalının eserinde yer almamaktadır. (Bkz. Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., II/4-6.) Her ne kadar Medine Kütüphanesinde müellifin lakabı "Kahvecî" olarak geçse de, kendisi "Kâfiyecî" olarak tanınmaktadır. Bu lakabı, İbnü'l-Hacib'in *Kâfiye*'sini çok okuttuğundan dolayı almıştır. (Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Alimleri*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1990, s. 101.)

¹³ Müellifin İbn Kemal Paşa adıyla meşhur olduğu, Sivas'a yakın Tokat'ta doğduğu belirtilmekte, özellikle fıkıhla ilgili eserlerinin varlığından söz edilmektedir. (Bkz. Hayreddin Zirikî, *el-A'âm*, Dâru'İlm, Beyrut 1986, I/130; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin ve Ter'acmü'l-Musannifin*, Dâru İhyâsi Turâsî'l-Arabiyye Matbaası, Beyrut 1957, I/238.) Bağdatlı İsmail Paşa müellifin pek çok eserini liste halinde vermekte, ancak bu risalesini zikretmemektedir. (Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, Maarif Vekaleti, İstanbul 1951, I/141-142.)

¹⁴ Gözübüyükzâde'nin "*Tefsiru Nebe*" adında bir eserine yer verilmiş, ancak bu kitap belirtilmemiştir. (Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., II/8.)

¹⁵ Bursalı Mehmet Tahir, Minkârizâde'nin bu eserini tefsirle değil tecvidle ilgili görmektedir. Eserin tam adı "*Tibyân fî Âdâbi'l-Kur'ân*" olarak verilmektedir. (Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., II/ 55.)

¹⁶ Bu eser ibadetlere dair kırk hadisi ihtiva etmekte olup, "*Şerhu Ehâdisi'l-Erbaîn*" adıyla bir de şerhi vardır. İlk sekiz hadisi müellifin kendisi, diğerlerini ise Mehmed Akkirmânî şerh etmiştir. Eser, Mustafa Cem'i tarafından "*Burhânü'l- Müttakîn Terceme-i Hadisi Erbaîn*" adıyla 1290/1873 yılında İstanbul'da Türkçe'ye de çevrilmiştir. (Yüksel, a.g.m.)

2-el-Üsküdârî, Es'ad b. Ebîbekr el-Medenî, (ö.1116/1704) *el-Fetevâ'l-Es'adiyye*, Müstensih bilinmiyor, nesih, Arapça, 61 v., 17x23, 25 st., Kayıt No: 216-1/6.¹⁷

3-Bâbertî, Ekmeleddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Mahmûd, (ö.786/1384), *el-Înâye Şerhu'l-Hidâye*, Müstensih: Ahmed b. Muhammed b. Abdullah Hamrî, İstinsah tarihi: 1114/1702, nesih, Arapça, 501 v., 22x31, 43 st., Kayıt No: 217, 1-2.¹⁸

4-Kutluboğa, Zeynüddîn Kasım b. Kutluboğa, (ö.879/1474), *Tahrîru'l-Akvâl fî Savm'î-Sitt min Şevvâl*, Müstensih: Muhammed Mukim b. İbrahim el-Medenî, İstinsah tarihi: 1161/1748, nesih, Arapça, 3 v., 15x21, 23 st., Kayıt No: 80/7 (2).¹⁹

5-Konevî, Ebû Sena Muhammed b. Ahmed b. Mes'ûd, (ö.777/1375), *Gunyetu'l-Fetevâ*, Müstensih bilinmiyor, kûfi, 11v., 15x21, 19 st., Kayıt No: 80/15(7).²⁰

6-el-Konstantinî, Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmuz b. Ali, (ö.885/1480), *Düererü'l-Hükkâm fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm*, Müstensih: Feyzullah b. Hızır, İstinsah tarihi: 1054 /1644, nesih, Arapça, 321 v., 13x22, 29 st., Kayıt No: 217-1/23.²¹

7-Yahya b. Zekeriyya Bayrâm (ö.1053/1643), *Fetevâ-ı Yahya Efendi*, Müstensih: Osman b. Muhammed el-Kâdî, İstinsah tarihi: 1093/1682, ta'lik, Türkçe, 271 v. 16x27, 31 st., Kayıt No: 217-1/3.²²

F-Genel Fıkıh (el-Fıkhü'l-Âmm)

-İbn Hoca, Mahmud b. Muhammed b. Ahmed Hanefî, (ö.1329/1911), *Risâle fi Hükmî'n- Nazar ile'l-Ferci bi'l- Mer'eti*, Müstensih bilinmiyor, kûfi, Arapça, 4 v., 18x22, 25 st. Kayıt No: 80/25.

¹⁷ GAL (Geschichten der Arabischen Literatur)'ın müellifi Brockelmann bu şahsı her ne kadar "İskenderânî" olarak gösterse de doğrusu "Üsküdârî" olmalıdır. (Bkz. Carl Brockelmann, *Supplement*, Leiden 1937, II/525), Nitekim Bağdatlı İsmail Paşa onu "Üsküdârî" olarak vermektedir. (Bağdatlı, a.g.e., I/ 205.)

¹⁸ "El-Înâye", Merginânî'nin meşhur eseri olan "el-Hidâye" şerhlerinden faydalanılarak hazırlanmıştır. Sadi Çelebi ve Muhammed b. İbrahim ed-Durûrî'ye ait iki haşiyesi bulunan kitabın çeşitli baskıları mevcuttur. (Bkz. Aytekin, a.g.m.)

¹⁹ İbn Kutluboğa aslen Türk olup Kahire'de dünyaya gelmiştir. Hanefî fıkıh âlimidir. (Bkz. Muhammed Şevkânî, *el-Bedru't-Tâli b. Mehâsini min Ba'di'l-Karnî's-Sânî*, Dâru'l-Ma'rîfe, Beyrut 1929, II/45; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI/ 14.) Kimi biyografi kitaplarında bu esere rastlamadık. Ancak İbn Abidîn bir eserinde buna atıfta bulunmaktadır. (İbn Abidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, El-Meymeniyye, Kahire 1307, II/136.)

²⁰ Brockelmann, müellifin tam adını "Ebu'l-Mehâsin Mahmud b. A. b. Mesud b. el-Konevî el-Hanefî" diye vermektedir. Kitap Tunus'ta basılmıştır. (Bkz. Brockelmann, a.g.e, II/ 90.)

²¹ "Düererü", yine kendisi tarafından kaleme alınan "Gurerü'l-Ahkâm" ın şerhidir. Eser, Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur. Yine kitap Osmanlı döneminde şer'î hukuk sahasında hâkimlerin ihtilafları çözerken başvurdukları yarı resmi bir hukuk kaynağı işlevi görmüştür. Eser neşredilmiştir. (Ferhat Koca "Molla Hüsrev", *DİA*, İstanbul 2005, XXX/ 252-254.)

²² Yahya Efendi bazı yerlerde kadılık görevinde bulunmuş, Anadolu ve Rumeli Kazaskerliğine kadar yükselmiş ve Şeyhülislam olarak da görev almıştır. Ancak bu görevde iken iki defa azledilmiştir. (Muhıbbî, *Hülâsetü'l-Eser fi Âyâni'l Karnî'l-Hâdî'l-Aşer*, İskenderiye 1284/1867, IV/ 467-472; Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., II/ 498; Zirikli, a.g.e., IX/ 177.)

G-Vaaz-Nasihah-Ahlak (el-Va'az ve Fezâilü'l-A'mâl)

1-Birgivî, İmam, *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*, Müstensih: Ali b. Mustafa, İstinsah tarihi: 1106/1694, ta'lik, Arapça, 13x20, 18 st., 164 v. Kayıt No: 218/52.²³

2-Birgivî, İmam, *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*, Müstensih: Muhammed b. Mustafa b. Muhammed, İstinsah tarihi: 1160/1747, ta'lik, 16x21, 19 st., 184 v. Kayıt No: 218/44.

3-Birgivî, İmam, *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*, Müstensih bilinmiyor, nesih, Arapça, 97 v. 15x20, 17 st., Kayıt No: 80/193.

4-Birgivî, İmam, *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye*, Müstensih: Abdülkerim, ta'lik, Arapça, 16x21, 14 st., 159 v., Kayıt No: 218/57.

5-el-Amâsî, Sinânüddîn Yusuf Halvetî el-Mekkî, *Tebyînü'l-Mehâsin*, Müstensih bilinmiyor, kûfi, Arapça, 36 v., 15x19, 25 st., Kayıt No: 2171/17.

6-Antâkî, Davut b. Ömer, (ö.1008/1599), *Nüzhethü'l-Ezhân fî İslâhi'l-Ebdân*, Müstensih bilinmiyor, kûfi, Arapça, 19 v., 16x22, 25 st., Kayıt No: 80/46(6).²⁴

7-Bursevî, Yakub b. Seyyid Ali, (ö. 931/1524), *Miftâhu'l-Cinân ve Mesâbihu'l-Cenân*, Müstensih bilinmiyor, ta'lik, Arapça, 305 v., 16x27, 23 st., Kayıt No: 217/18.²⁵

8-Bursevî, Yakub b. Seyyid Ali, *Miftâhu'l-Cinân ve Mesâbihu'l-Cenân*, Müstensih bilinmiyor, kûfi, Arapça, 240 v., 21x30, 12 st., Kayıt No: 218/2.

9-Bursevî, Yakub b. Seyyid Ali, *Miftâhu'l-Cinân ve Mesâbihu'l-Cenân*, Müstensih bilinmiyor, kûfi, Arapça, 336 v., 15x 21. 19 st., Kayıt No: 218/2.

10-Hûbî, Osman b. Ahmed er-Rûmî, (ö.1224/1809?), *Dürretü'n-Nâsîhîn*, Müstensih: Abdürreşîd b. Hazreti İştân, İstinsah tarihi: 1319/1901, kûfi, Arapça, 200 v., 15x26, 28 st., Kayıt No: 218/9.²⁶

11-er-Rûmî, Muhammed b. Selim b. Hüseyin b. Abdülhalim el-Kâdî, (ö.1117/1705), *en-Nefâisü'l-Azîze ale'l-Vasiyyeti'l-Vecîze*, Müstensih bilinmiyor, kûfi, Arapça, 28 v., 15x20, 23 st., Kayıt No: 80/125(14).

²³ Arapça kaleme alınan eserin tam adı "*et-Tarîkatü'l-Muhammediyye ve's-Sîretü'l-Ahmediyye*" dir. Eser, din, ahlak ve tasavvuf konularıyla ilgilidir. Kitap bir giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Abdülgani en-Nablûsî (ö.1144/173) ve Hadimi (ö.1176/1762) başta olmak üzere birçok kişi tarafından tercüme ve şerh edilmiştir. Türkçe tercümesi ise 1969 yılında Celal Yıldırım tarafından yapılmış ve Demir Kitabevi tarafından basılmıştır.

²⁴ Antâkî "*Tezkire-i Davud*" diye tanınan eseriyle ün yapmış, hekim, âlim ve şâir birisidir. Başta tıp olmak üzere kelam, mantık, cebir, felsefe ve astronomiyle ilgili birçok kitap yazmıştır. (Bkz. Ayşegül Demirhan Erdemir, "Davud-i Antâkî", *DİA*, İstanbul 1994, IX/ 26-27)

²⁵ Seyyid Alizâde Yakup Efendi'nin bu eserinden başka Rûknüislam Muhammed b. Ebî Bekr'in "*Şir'atü'l-İslam*" adlı eserine ve Sadî'nin "*Gülîstan*" ına yaptığı şerhleri bulunmaktadır. (Taşköprüzade, *Şakaik-i Nu'maniyye*, Matbâ-i Âmire, İstanbul 1269, I/471; Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., II/54.) Kitap Yakup Efendi şerhiyle birlikte Arapça karakteriyle 1983 yılında İstanbul'da Hakikat Kitapevinde basılarak okuyucu hizmetine sunulmuştur.

²⁶ Bursalı Mehmet Tahir Pirinçizâde Süleyman Efendi'yi anlatırken onun okuttuğu dersler arasında son devir alimlerinden biri olan Hopalı (Hûbî) Osman Efendi'nin matbu "*Dürretü'n-Nâsîhîn*" ine gönderme yapmaktadır. (Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., I/262.)

12-Tokâdî, İshak b. Hasan ez- Zencânî, (ö.1100/1688), *Ziyâu'l-Kulûb Şerhi Cilâu'l-Kulûb li'l-Birgîlî*, Müstensih: Ahmed b. Muhammed el-Cezâîrî, İstinsah tarihi: 1165/1751, nesih, Arapça, 102 v., 16x21, 21 st., Kayıt No: 218/19.²⁷

H-Arap Dili (el-Lugatü'l-Arabiyye)

-et-Tatvânî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ali, (ö.1214/1799), *Şerhu'l-Ebyâti'l-Mensûbe el-Achûrî*, nesih, Arapça, 6 v., 17x23, 17 st., Kayıt No: 80/67(3).

I-Sarf-Nahiv (es-Sarfu ve'n-Nahvu)

1-Birgivî, İmam, *İzhâru'l-Esrâr*, Müstensih bilinmiyor, nesih, Arapça, 4 v., 13x19, 15 st., Kayıt No: 80/8 (1).²⁸

2-Birgivî, İmam, *İmtihânü'l-Ezkiyâ*, Müstensih: Abdurrahman el-Kurrâ b. Mustafa, İstinsah tarihi: 1160 /1747, kûfi, Arapça,161 v., 15x20, 17 st., Kayıt No: 415/31.²⁹

3-Birgivî, İmam, *el-Avâmil fi'n-Nahvi*, Müstensih bilinmiyor, kûfi, Arapça, 6 v., 11x20, 15 st., Kayıt No: 80/9 (3).³⁰

4-Birgivî, İmam, *Kifâyetü'l-Mübtedî*, Müstensih bilinmiyor, kûfi, Arapça, 8 v., 16x22, 17 st.³¹

5-Ethâvî, Mustafa b. Hamza er-Rûmî, (ö.1085/1674), *Netâicü'l-Efkâr Şerhu İzhâri'l-Esrâr li Birgivî*, Müstensih: Bekir b. Ahmet, nesih, Arapça, 158 v.,15x20, 19 st. , Kayıt No: 415/18.³²

6-Dokûz, Şemseddin Ahmed el-Bursevî, (ö.855/1451?), *Şerhu Merâhi'l-Ervâh*, Müstensih bilinmiyor, kûfi, Arapça, 91 v., 13x21, 19 st., Kayıt No: 415/26.³³

²⁷ Ziyâu'l-Kulûb Birgivî'nin 972/1564 yılında tamamlanan tasavvufia ilgili "*Cilâu'l-Kulûb*" adlı eserine yazılmış bir şerhtir. Birgivî'nin aynı eserine Abdüsselam el-Kayserî de "*Şifâu'l-Kulûb*" diye bir şerh yazmıştır. (Yüksel, a.g.m.)

²⁸ Nahivle ilgili Arapça bir eser olan "*İzhâru'l-Esrâr*" çeşitli yer ve zamanlarda kırk civarında basılmıştır. Birçok şerh ve haşiyesi de mevcuttur.

²⁹ "*İmtihânü'l-Ezkiyâ*" Arapça kaleme alınmış olup, İbnü'l-Hacib el-Misrî'nin "*el-Kifâye*" sinin Kadı Beydâvî tarafından yapılan "*Lübbü'l-Elbâb fi İlmi'l-İrâb*" adlı muhtasarının şerhidir. Eser Tarık Muhtar el-Melici tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir. (Yüksel, a.g.m.)

³⁰ "*Avâmil*" nahiv ilmine dair küçük bir risaledir. Kırk civarında baskısı yapılmıştır. Bazı şerh ve bu şerhlere yazılmış muhtelif haşiyeler bulunmaktadır.

³¹ "*Kifâye*" sarf ilmine ait yine Arapça yazılmış bir risaledir. Süleyman Sırrî ve Kuşadalı Ahmed tarafından yapılan şerhleri vardır. Kitap neşredilmiştir.

³² Birgivî'nin "*İzhâr*" adlı nahivle ilgili eserine yapılan pek çok şerhten en meşhur olanı "*Netâicü'l-Efkâr*" dır. Müellif "Adalı Şeyh Mustafa" diye meşhur olmuştur. (Bkz. Yüksel, a.g.m.) Ancak yararlandığımız Arapça kaynak onu "Adalı" değil "Ethavî" şeklinde tanıttığından biz de müellif kolay bulunsun diye bu şekilde vermek zorunda kaldık.

³³ "*Merâh*" Ahmet b. Ali b. Mes'ûd'un sarf ve nahiv konularından bahseden eseridir. Buna Kemal Paşazâde'nin "*Felâh*" adında bir şerhi vardır. Ancak medrese talebeleri arasında meşhur olanı Bursalı Ahmet Efendi tarafından yapılan şerhtir. (Bkz. Mustafa Ergün, "Medreselerde Okutulan dersler ve Ders Kitapları" *AKÜ Anadolu Dil-Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, Afyon 1996. <http://www.egitim.aku.edu.tr/moders.htm> 27.3.2006)

7-Karasinan, Sinanüddin Yusuf b. Abdülmelik er-Rûmî, (ö.885/1480), *Revâhu'l-Ervâh bi Şerhi Merâhi'l-Ervâh*, Müstensih bilinmiyor, nesih, Arapça, 65 v., 15x20, 21 st., Kayıt No: 80/36(5).³⁴

J-Edebiyat (el-Edeb)

1-İbn Kemal Paşa, Şemseddin Ahmed b. Süleyman (ö.940/1533), *Şerhu'l-Kasîdeti'l-Hamriyye*, Müstensih bilinmiyor, ta'lik, Arapça, 10 v., 13x19, 21 st., Kayıt No: 80/57 (8).³⁵

2-Ferîştahoğlu Abdülâtilaf, Eser adı yok, telif tarihi: 1017/1608, ta'lik, Arapça (128- 203 arası Türkçe), Kayıt no'su henüz verilmemiştir.³⁶

K-Belâgat (el-Belâga)

1-Aksarâyî, Cemaleddin Muhammed b. Muhammed b. Fahreddin, (ö.771/1369), *İzâhü'l-İzâh fi'l-Meânî ve'l-Beyân*, Müstensih: Musa b. Abdullah, İstinsah tarihi yok, ta'lik, Arapça, 201 v.,17x25, 23 st., Kayıt No: 414/19.³⁷

2-Amâsî, Hızır b. Muhammed el-Müftî, (ö.1100/1698), *el-İfâdatü'l-Unbûbi'l-Belâga*³⁸, Müstensih bilinmiyor, nesih, Arapça, 46 v., 17x23, 25 st., Kayıt No: 80/67(6).³⁹

3-Amâsî, Hızır b. Muhammed el-Müftî, *el-İfâdatü'l-Unbûbi'l-Belâga*, Müstensih: Abdürrahim b. Avvâd el-Elbiavî, nesih, Arapça, 8 v., 17x23, 24 st., Kayıt No: 80/67 (5) .

4-Bâlizâde Mustafa b. Süleyman el-Konstantinî, (ö.1069/1658), *Hâşiyetü Bâlizâde alâ Şerhi'l-Miftâh li'l-Cürcânî*, Müstensih bilinmiyor, ta'lik, Arapça, 126 v., 13x21,12 st., Kayıt No: 414/ 18.⁴⁰

³⁴ Bkz. Taşköprüzâde, a.g.e., I/ 321.

³⁵ *Kasîdetü'l-Hamriyye* İbn Fariz' e aittir. Burada mevzu ettiğimiz eser ise onun bir şerhidir. (Bağdatlı İsmail Paşa, a.g.e., I/141.)

³⁶ Kütüphanenin "Hazine" denilen bölümünde mevcut olan bu kitabın ismini göremedik. Muhtemelen eserin baş tarafı kaybolmuştur. Müellif kitapta oğluna şiir ve vaaz niteliğinde bazı nasihatler vermektedir.

³⁷ Belâgat bilimlerinde okunan kitapların temelini Sirâceddin Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) *"Miftâhu'l-Ulûm"* adlı eseri teşkil eder. Bu eserin birinci bölümü sarf, ikinci bölümü nahiv ve son bölümü de meânî ve beyân bilimlerine ayrılmıştır. Bu esere Hatib el-Kazvî'nî (ö. 739/1338) tarafından yazılan *"Telhîsü'l-Miftâh fi'l-Meânî ve'l-Beyân"* adlı şerh (veya İbn-i Hâcib'in aynı esere yazdığı muhtasar) bazen *"Telhîs"* bazen *"Miftâh"* olarak söylenegelmıştır. Bu eser, gerek şerh gerekse hâşîye olarak daha sonraki belâgat kitaplarının da esasını teşkil etmektedir. (Bkz. Ergün, a.g.m.) Osmanlı Müellifleri'nde Aksarâyî'nin ölüm tarihi 791/1388 olarak geçmektedir. 776/1374 yılında kendi el yazısıyla yazılan *"İzâh"* şerhinin bir nüshasının İbrahim Paşa Kütüphanesinde olduğu belirtilmektedir. (Bkz. Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., I/265-266.)

³⁸ Eser 1995 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Erol Ayyıldız danışmanlığında Hüseyin Günday tarafından edisyon kritik yapılarak Y.Lisans tezi (174 s.) olarak çalışılmıştır.

³⁹ Bursalı Mehmet Tahir, Amasyalının ölüm tarihini 1086/1675 olarak vermekte ve onun Amasya Müftülüğü yaptığını belirtmektedir. Müellif bu şahsın eserlerini sayarken, *"Unbûbu'l-Belâga ve şerhi İfâzatu'l-Unbûb"* a atıfta bulunmaktadır. (Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e, I/ 295.)

⁴⁰ Balizâde Mustafa Efendi İstanbul'da doğmuştur. (Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., I/ 285.)

5-İbn Kemal Paşa, Şemseddin Ahmed b. Süleyman, (ö. 940/1533), *Tağyîru'l-Miftâh*, Müstensih bilinmiyor, ta'lik, Arapça, 15x21, 17 st., Kayıt No: 414/3.⁴¹

6-Molla Hüsrev Muhammed b. Ferâmuz b. Ali el-Konstantinî, (ö. 885/1481), *Hâşiyetü ale'l-Mutavvel*, Arapça, 253 v., 15x20, 24 st., Kayıt No: 414/26.⁴²

7-Mevlânazâde, Nizameddin Osman b. Abdulah el-Hatâî, (ö.901/1495), *Hâşiyetü'l-Hatâî ale'l-Muhtasari'l-Meânî li't-Taftazânî*, Müstensih: Abdullah b. Halil, İstinsah tarihi: 1069/1658, ta'lik, Arapça, 68 v., 13x20, 17 st., Kayıt No: 414/17.

8-Mevlânazâde, Nizameddin Osman b. Abdulah el-Hatâî (ö.901/1495), *Hâşiyetü'l-Hatâî ale'l-Muhtasari'l-Meânî li't-Taftazânî*, Müstensih bilinmiyor, ta'lik, Arapça, 46 v., 15x21, 25 st.

9-Mevlevî, Ahmed Dede, (ö.1113/1701), *Ta'rîbu'r-Risâleti'l-Fârisiyye el-İsâmîyye fi'l-İstiârât*, Müstensih: Tayyib b. Tahir es-Sâsî, İstinsah tarihi: 1327/1909, nesih, Arapça, 36 v., 15x21, 23 st., Kayıt No: 80/30(6).⁴³

L-Tıb (et-Tıbb)

1-Aydîni, Hacı Paşa Hüsâmeddin Hızır b. Ali b. Mervân, (ö.820/1417), *Şifâu'l-Eskâm ve Devâu'l-Âlâm*, Müstensih bilinmiyor, kûfi, Arapça, 309 v., 22x28, 29 st., Kayıt No: 610/2.⁴⁴

2-Müellif bilinmiyor, *Patoloji Tercümesi*, Telif tarihi: 1021/1612, 90 v., Türkçe, Kayıt No'su henüz verilmemiştir.

3-Müellif bilinmiyor, *Etibbâ-i Kâmilîn*, Müstensih: Kirşehrî Hüseyin Hüsnü Efendi, İstinsah tarihi yok, Türkçe, 28 v., Sonunda eksiklik var, Kayıt No'su henüz verilmemiştir.

M-Astronomi (Ulûmu'l-Bahte)

1-Sancakdâr, Muhammed Şerif b. Şerif, *Muhtasar ez-Zicü'l-Cedid li Ulug Bey*, Müstensih bilinmiyor, kûfi, Arapça, 5 v., 17x22, 23 st., Kayıt No: 80/43.

⁴¹Bağdatlı İsmail Paşa, kitabın tam ismini "*Tağyîru'l- Miftâh li's-Sekkâki*" olarak vermektedir. (Bağdatlı, aynı yer.)

⁴²Bursalı Mehmet Tahir, Molla Hüsrev'i Osmanlı âlimlerinin en değerlilerinden görmekte ve Fatih'in onun için "Zamanın Ebû Hanifesi" dediğine yer vermektedir. Molla Hüsrev, Tokat Türkmenlerinden olup, Sivas'ta yerleşmiş, Bursa'da vefat etmiş ve oraya defnedilmiştir. (Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., I/292.) "*Mutavvel*" Taftazânî'nin "*Telhisü'l-Meânî*" ye yazdığı bir hâşiyedir.

⁴³Bağdatlı İsmail Paşa, Mevlevî iki Ahmed Dede'den bahsetmektedir. Birisinin vefatını 1108/1696, diğerinin ise 1111/1699 olarak vermektedir. Tam emin olmamakla birlikte buradaki müellifin Türkçe ve Farsça manzum eserler kaleme alan ve "Fâsihu'l- Mevlevî" olarak da tanınan Ahmed Dede olması muhtemeldir. (Bkz. Bağdatlı, a.g.e., I/166.)

⁴⁴Hacı Paşa Anadolu'da yaşayan âlimlerin büyüklerindedir. Bursalı Mehmet Tahir her ne kadar biyografik eserlerde onun Aydın'lı olduğu yazılsa da, Konya'da doğduğunu, Aydın'a yerleşip orayı vatan edindiği için bu şekil anıldığını söyler. Hacı Paşa Mısır'da tıp tahsili görmüş ve bir müddet orada hastane başhekimlik görevinde bulunmuştur. Müellif adı geçen bu eserini Arapça olarak 782/1468 yılında Ayasluğ'da kaleme almıştır. Müellif nüshası Enderun'daki Sultan III. Ahmet Kütüphanesinde bulunmaktadır. (Bursalı Mehmet Tahir, a.g.e., III/ 211.)

2-Kadızâde, Celaleddin Musa b. Muhammed el- Kâdî Mahmud er-Rûmî (ö.840/1436), *Şerhu'l-Mulahhas fi'l-Hey'et*, Müstensih bilinmiyor, küfi, Arapça, 45 v., 17x22, 23 st., Kayıt No: 80/43(5).⁴⁵

3-Mîrim Çelebi, Mahmut b. Muhammed b. Kadizâde (ö.931/1524), *Şerhu Risâleti'l-Fethiyye*, ta'lik, Arapça, 94 v., 15x20, 23 st., Kayıt No: 80/155(7).⁴⁶

N-Muhtelif İlimler (el-Funûnu'l- Münevvia ve'l- Meârif el-Âmme)

1-Tokâdî, Lütfullah b. Hasan (ö.904/1498), *es-Seâdetü'l-Fâhira fi Siyâdeti'l-Âhira*, Müstensih bilinmiyor, ta'lik, Arapça, 33 v., 12x18, 25 st., Kayıt No: 80/188(2).⁴⁷

2-Simâvî, Abdullah İlâhî es-Sûfî (ö.896/1490), *Meslekü'l-Muttakîn*, Müstensih: Huşkat Şah Kırkiyye, İstinsah tarihi: 1196/1782, ta'lik, Arapça, 399 v., 14x22, 17 st., Kayıt No: 810/8.⁴⁸

3-İbn Kemal Paşa, Şemseddin Ahmed b. Süleyman (ö.940/1533), *el-Ferâid*, sülüs, Müstensih bilinmiyor, 48 v., 14x20, 21 st., Kayıt No: 80/12(2).⁴⁹

4-Müellif bilinmiyor, Şurba (Çorbalar hakkında), Musahhih: Muhammed Es'ad b. Müftizâde Ahmed Karahisârî, Türkçe, nesih, 62 v., Kayıt No'su henüz verilmemiştir.

⁴⁵ "Çağminî" Câmî'l-Mahmûd b. Muhammed el-Harezmi el-Çağminî'nin (ö. 618/1221) "*el-Mülehhas fi'l-Hey'et*" adlı eseridir. Eserde ulvî ve süffî varlıklardan bahsedilmektedir. Kadızâde-i Rûmî'nin buna yaptığı şerh medreselerde "*Şerh-i Çağminî*" adıyla okutulmuştur. Bu kitaba yapılan birçok şerh arasında Molla Kara Sinan olarak bilinen Sinaneddin Yusuf'un, Fethullah Şirvânî (ö.857/1453) ile Yenişehirli Cârullah Veliyüddin Efendi'nin (ö.1151/1738) hâşiyeleri meşhurdur. (Bkz. Ergün, a.g.m.)

⁴⁶ Mîrim Çelebi tanınmış Osmanlı bilginlerinden Ali Kuşçu'nun yeğeni ve Kadızâde-i Rûmî'nin torunudur. "Mîrim Çelebi" olarak tanınan Mahmut b. Muhammed (ö.932/1525) eserini Uluğ Bey ve Ali Kuşçu tarafından savunulan bilgiler üzerine tesis etmiştir. (Taşköprüzade, a.g.e, I/ 492; Ergün, a.g.m.)

⁴⁷ Mevlanâ Lütî adıyla tanınan müellif pek çok alanda mahir birisidir. Bursa'da ikamet etmiştir. Ancak Kehhâle ve Taşköprüzâde burada verilen eseri kitaplarında zikretmemektedir. (Bkz. Kehhâle, a.g.e., XIII/154; Taşköprüzâde, a.g.e., I/ 413.)

⁴⁸ Abdullah-ı İlâhî, Nakşibendiyye tarikatının Anadolu ve Rumeli'de yayılmasına öncülük eden mutasavvıf, alim ve şair birisidir. Ancak "*Meslekü'l-Muttakîn*" onun eserleri arasında görülmemektedir. (Bkz. M. Kara, H. Algar, "Abdullah-ı İlâhî", *DİA*, İstanbul 1988, I/ 110-112) Bu durumda bazı eserler de olduğu gibi bunun da çağdaşı Ahmed İlâhî'ye nispet ihtimali fazladır.

⁴⁹ Kitabın tam adı "*Ferâidü'l- Fevâid*" dir. (Bkz. Bağdatlı,a.g.e., I/ 142.)